

O prekočasnem delu.

Dr. Stojan Bajič.

§ 1. Časovna zaščita.

Za sj. izvirajo iz službenega razmerja za njegovo življenje, telo in нравnost številne nevarnosti, ki jih moremo razvrstiti v tri skupine: nevarnosti, ki izvirajo iz delovnega postopka samega, nevarnosti iz dolžine delovnika in tiste, ki ogražajo sj. v imovinskem pogledu, zlasti njegove prejemke. Proti tem nevarnostim se bori delovna zakonodaja z obratno, časovno in pogodbeno zaščito, poleg tega pa še z zaščito posebnih vrst sj., namreč žen, mladoletnih sj. ter vajencev.

Namen časovne zaščite je, da onemogoči izrabo sj. delovne sile v teku poljubnega, po sd. koristi čim daljšega delovnika, ki v preveliki meri izčrpa sj. delovno silo z znanimi kvarnimi posledicami zanj in za družbo. Ta prvotni smoter časovne zaščite, usmerjene torej v prid zaposlenemu sj., se je kasneje deloma preobrazil s tem, da se mu je pridružil drug nič manj važen namen: zaščita nezaposlenega sj., ki naj vsled omejitve delovnika dobi delo.

Časovna zaščita se razodeva v maksimiranju delovnika, v kaznovanju kršitve ter v prisilnem povišanju odplate za prekočasno delo. Vsled tega ukrepa naj postane prekočasno delo dražje in za sd. manj koristno, poleg tega naj nudi sj. posebno višjo odplato za prekomerno izrabo njegove delovne sile.

S poslednjim problemom se hočemo pečati.¹

§ 2. Osebni in stvarni obseg zaščite.

Ker ne velja z. o zašč. d., ki ureja časovno zaščito sj. (§ 6 in sl.), za vsa službena razmerja, marveč le za tista, katerih sd. (§ 1) in sj. (§ 3) ustrezajo določbam tega zakona, je treba v konkretnem primeru najprej rešiti vpra-

¹ Iz slovtva: Abramović, O prekovremenom radu u industrij-skim poduzećima, Mjesečnik 1933, 188; Bajič, Delavsko in nameščensko pravo, 1933; Krmpotić, O prekovremenom radu u smislu zakona o zaštiti radnika, Mjesečnik 1934, 150; Politeo, Trgovački i ostali privatni nameštenici, 1932; Reisman, Delovno pravo, 1933.

šanje, ali spada službeno razmerje med tista, katerih se tiče z. o. zašč. d.

A) Na s. d. strani veljajo določbe o časovni zaščiti za vse v § 1 z. o. zašč. d. naštete sd. To so »vsa obrtna, industrijska, prometna, rudarska in njim podobna podjetja (obrati) na ozemlju kraljevine Jugoslavije, v katerih je zaposleno pomožno osebje.« Pri tem zakon ne razlikuje, ali so ti obrati zasebni ali javni, ali se opravljajo le začasno ali stalno in ali obstoje v obliki glavnih ali postranskih podjetij (na pr. kot sestavni deli poljedelskih in šumskih gospodarstev). Izvzeti so obrati, v katerih delajo samo člani podjetnikove rodbine in glede časovne zaščite še vsa prometna podjetja (5. odst. § 6 z. o. zašč. d.). Posebej je treba poudariti, da veljajo vse zaščitne določbe tega zakona tudi za podjetja obrtnega značaja, dasi so sestavni del poljedelskih in šumskih gospodarstev, ki so sicer — če se v majhnem obsegu predelujejo lastni pridelki — izvzeta iz veljavnosti obrtnega zakona (§ 1 o. z.).

Med temi sd. razlikuje zakon glede časovne zaščite dve skupini in sicer: 1. industrijska in rudarska (1. odst. § 6) ter 2. vsa ostala podjetja (6. odst. § 6).

1. Katera podjetja je šteti med industrijska, zakon ne določa tako, da bi našteval znake, po katerih ločimo te vrste podjetij od ostalih, določa marveč le, da so industrijska podjetja »vsa tista podjetja, v katerih dela najmanj 15 delavcev po povprečno uporabljenem številu delavcev v enem tromesečju« (2. odst. § 6). Iz tega se vidi ne samo, da mora biti podjetje obrat v smislu § 2 z. o. zašč. d., namreč organizirano delo, ki se opravlja na posebnih za to določenih krajih bodisi v zaprtem, bodisi odprtem prostoru, marveč mora biti obrat tudi industrijski in ne n. pr. obrtni, ki torej ne postane industrijski zgolj s tem, da zaposluje eno tromesečje 16 delavcev. Znak za industrijski značaj obrata torej ni le omenjeno število zaposlenih delavcev, treba je marveč nadaljnje znake za industrijski značaj obrata v sm. z. o. zašč. d. posneti iz besede »industrijski« z uporabo § 32 o. z., ki se s tem bavi.² Po tej določbi so industrijski obrati tista podjetja, ki (glede na predmet svo-

² Tudi gradbena podjetja morejo biti industrijska v smislu zakona o zašč. d., ker so po § 32 o. z. povzeti znaki samo pomožnega značaja k razlagi pojma »industrijski«, glede katerega leži poudarek na izdelovanju v večjem obsegu z uporabo delitve dela in motorne sile. Glede velikosti obrata je zakon ustanovil kriterij povprečnega števila zapo-

je delavnosti) izdelujejo, predelujejo ali dovršujejo proizvode, v katerih se (glede načina obratovanja) delo vrši v posebnih delavnicah ali vsaj na stalnem mestu, ob delitvi dela in uporabi motorne sile, in končno (glede obsega obratovanja), da delajo na zalogo ali po naročilih v večjem obsegu.

Kateri obrati so rudarski, določa veljavni rudarski zakon, namreč vsi obrati, v katerih se kopljejo pridržane rudnine (§ 3 obč. rud. z.). Sem spadajo vsi sj., zaposleni v rudniških napravah (§ 131 obč. rud. z.) ne glede na to, ali gre za podzemski ali dnevni kop³.

2. Drugo skupino tvorijo »vsa ostala podjetja, navedena v § 1 tega zakona« (6. odst. § 6 z. o zašč. d.), razen industrijskih in rudarskih, torej vsa obrtna, trgovinska in njim podobna podjetja.

Pri tem določanju je treba često rešiti vprašanje, kako daleč sega obrat v tehničnem smislu, ki je merodajen po § 2 z. o zašč. d. za stvarni obseg zaščite, namreč ali veljajo zaščitne določbe samo za obrat v ožjem smislu ali pa tudi za delo izven njega, toda v njegovem organizacijskem sestavu.⁴ Spričo § 2 z. o zašč. d. je treba uporabiti ožjo razlago,

slenega delavstva. Glede kraja dela zahteva zakon (§ 2 z. o zašč. d.) samo določen, ne pa stalen kraj, vsled česar ni upoštevna definicija § 32 o. z. glede obsega obrata in glede kraja za pojem industrijskega obrata po zakonu o zaščiti delavstva, ki ustanavlja sam zadevne določbe. Glede sezonskega značaja stavbenih podjetij je glede na t. 8 § 8 z. o zašč. d. pripomniti, da je treba to vprašanje reševati v vsakem posameznem primeru po dejanskih okoliščinah obratovanja dotičnega podjetja. Vendar obratujejo večja stavbena podjetja (industrijskega značaja) neprekinjeno in ne glede na atmosferske prilike. Prim. spodaj op. 4 in odl. s. s. B v Zagrebu z dne 25. januarja 1932, Ut 322/31-1 (B a j i č 74).

³ Tožnik, zaposlen kot prvi delavec pri polaganju in vzdrževanju ozkotirne železnice dnevnega kopa premoga, je s svojim zahtevkom, da mu povišajo prejemke za 50% zbog prekočasnega dela kot rudniškemu delavcu, uspel na vseh stopnjah, (sodba s. s. Laško, z dne 22. oktobra 1932, C 205/32-14; sodba o. s. Celje, z dne 18. januarja 1932, Bc I 218/32-4; sodba s. s. B Zagreb z dne 2. maja 1933, Rv 211/33). Sodbe se glede rudniškega značaja obrata tožene stranke opirajo na mnenje rudarskega glavarstva št. 2891 z dne 14. junija 1932 in Delavske zbornice v Ljubljani z dne 14. junija in 18. junija 1932. Za rudniške naprave in prodajne obrate prim. B a j i č, Nameščensko pravo I, 1930, 24.

⁴ Stavbeni oddelek industrijskega podjetja je šteti med industrijske obrate v sm. § 6 z. o zašč. d. O. kot prizivno sodišče v Celju je s sodbo

vendar ne tako, da bi bilo vsako delo izven obratovališča že izvzeto od zaščitnih določb. Delavci, ki dovažajo sirovine v tovarno ali odvažajo izdelke, spadajo k osebju, zaposlenemu v »organiziranem delu« tovarne, dasi vršijo delo izven tovarne. Tako tudi monterji, ki so za tovarno zaposleni na terenu, vratarji, čuvaji i. t. d., če je njihovo delo šteti v sestav obrata, torej če so zaposleni na vratih tovarne ali čuvajo tovarniške objekte, ne pa hišniki v tovarniških hišah, vozniki tovarniškega konzuma i. t. d.

B. Na s j. s t r a n i obsega časovna zaščita »vse osebe brez razlike spola, ki delajo stalno ali začasno v podjetjih, naštetih v § 1 tega zakona, in sicer ali zato, da se izuče za kakršnokoli vrsto dela ali pa za nagrado.« Iz tega se vidi, da veljajo določbe o časovni zaščiti za vse s j. obratov iz

z dne 20. septembra 1933, I Pl 166/33 potrdilo sodbo s. s. v Celju z dne 8. junija 1933, C III 104/33, s katero je bil priznan zidarju zahtevak na 50% povišek v sm. § 10 z. o zašč. d. za prekoosemurno delo z utemeljitvijo: »Obrat tožene stranke je nesporno industrijski v sm. § 6 nav. zakona. Radi tega pa, da ima poseben stavbeni oddelek pod vodstvom pri njej uslužbenega in le po njenem nalogu poslujočega stavbenika, v katerem je nekaj zidarjev stalno, ne le sezonsko zaposlenih in ki vrši stavbna dela, potrebna v okviru obrata — večja dela se oddajajo kakor pričuje F. samostojnemu podjetniku —, še ne postane gradbeno podjetje, ampak ostane industrijsko podjetje. V tem podjetju je za zidarje sicer dopusten deseturni delovni čas, a je po § 6 nav. zakona nad osemurno delo po § 10 istega zakona nagraditi kot prekourno delo. Prav to velja v ostalem tudi za gradbena podjetja, če so industrijski obrati v sm. § 6 cit. zakona. Saj je po čl. 23 min. uredbe tudi na pr. za strojne ključavničarje, ki jih je gotovo precej zaposlenih v obratu tožene stranke, določen najdaljši dopustni delovnik z devetimi urami, a se jim vendar ne bo odrekla pravica do 50% poviška za delo nad osem ur vprav zaradi tega, ker so zaposleni v industrijskem obratu. Tako se mora v industrijskem obratu tudi izjemoma v sm. § 8 cit. zakona dopustno daljše delo, torej tudi delo iz točke 8 navedenega paragrafa, kamor spadajo zidarska dela, kolikor presega osem ur, nagraditi s 50% poviškom, ker bi sicer § 10 nav. zakona ne govoril o vsakem prekočasnem delu. Le v stavbnih podjetjih, ki niso industrijska v sm. § 6 cit. zakona, dopustnega deseturnega dela ni nagraditi kot prekočasnega. Zgoraj navedena min. uredba določa le najdaljši dopustni čas trajanja dela za posamezne vrste delavcev, ne ovrže pa načela, izraženega v § 6 z. o zašč. d.« Dalje gre Krmpotič 160, ki trdi, da je šteti k industrijskemu delavstvu tudi osebje, zaposleno v trgovskem oddelku industrijskega podjetja, češ da služi tudi ta končni svrhi proizvajanja v industrijskem podjetju, poleg tega pa ima vsako industrijsko podjetje v sebi tudi trgovske elemente.

§ 1 (zgoraj A) ne glede na to, ali delajo za plačo ali zato, da se izučé (na pr. vajenci, volonterji) in dalje ne glede na trajanje službenega razmerja (zaposlitev mimogrede) ali na poklicni značaj dela (kakor ga zahteva o. z. v §§ 206 in 324). Izvzeti so samo tisti sj., ki »so jim poverjeni p o s l i v i š j e vrste« (2. odst. § 3 z. o zašč. d.). Zakon našteva primeroma poslovođje, knjigovođje, blagajnike in inženjerje, češ da jih ni imeti za pomožno osebje po tem zakonu. Ta označba je prevzeta iz zakona o obrtih z dne 29. julija 1910 (čl. 47).⁵ Spričo razmer, v katerih je nastal ta zakon, so bili naštetí sj. že višji nameščenci. V istem smislu je treba te besede razumeti tudi v z. o zašč. d., ko je razvoj obrata dosegel tako stopnjo, da knjigovođja ali blagajnik nista več višja nameščenca, marveč prav tako zaščite potrebna sj., kakor navadni delavci. Misel zenačenja zaščite delavcev in nameščencev je izvedel sam z. o zašč. d. v pretežni meri, ker ni izključil nameščencev vobče iz veljavnosti tega zakona, marveč jih prišteva med pomožno osebje⁶ glede sestave delavskih zbornic ter borz dela, poleg tega pa razume pod pojmom pomožno osebje v § 108 v zvezi s § 115 delavce in nameščence, ki jim prizna le pod pogoji § 115 pravico do posebnih zaupnikov. Ker ne veljajo občne odredbe §§ 1 do 5 z. o zašč. d. samo za določbe o delovnem času, marveč za ves zakon, je treba tudi pojem pomožnega osebja in pa omejitev izjem iz § 3 ugotavljati iz celotnega sestava zakona, iz katerega po gorenjem izhaja, da je treba v § 3 ustanovljene izjeme ozko in potemtakem pojem pomožnega osebja široko razlagati, predvsem pod vidikom potrebe zaščite, ki ji je zakon namenjen. To stališče ima oporo tudi v obrtnem zakonu, ki določa v § 157 na splošno, da urejajo delovni čas pomožnega osebja, med katero spadajo po §§ 206 in 324 tudi nameščenci, predpisi o zaščiti delavcev. Iz te določbe se sicer ne sme izvajati, da je časovna zaščita razširjena na vse sj.,⁷ ne glede na to, ali je dotični sj. zaščite potreben ali ne. Pač pa je določba § 157 o. z. nadaljnji raz-

⁵ Navedena določba izvzema naštete sj., od katerih so mehaniki zamenjani v z. o zašč. d. z inženirji, iz prisilnosti določb zakona o obrtih, dočim obdrži zanje v veljavi časovno zaščito.

⁶ Perić, Jugoslovensko socijalno zakonodavstvo 1931, 383, meni, da ustanavlja z. o zašč. d. poleg pojma pomožnega osebja po § 3 še širši pojem po § 36, namreč »delavci in nameščenci«. In pomožno osebje v sm. § 108?

⁷ Tako Kun, Pomočno osoblje po zakonu o radnjama, Mjesečnik, 1933, 530.

log, ki govori za gorenjo razlago § 3 z. o zašč. d. Spričo tega se ne more odreči vsem nameščencem v sm. § 324 o. z. časovna zaščita in s tem pravice iz § 10 z. o zašč. d., marveč samo onim, ki opravljajo višje pisarniške, trgovske ali tehnične posle. Torej so zaščite deležni tisti nameščenci, ki opravljajo navadne, podrejene pisarniške ali trgovske posle, navzlic temu, da jih o. z., ki ne razlikuje med višjimi in nižjimi pisarniškimi in trgovskimi posli (pač pa tehničnimi), v § 324 prišteva med nameščence. Ostalim višjim nameščencem, zlasti pa vodilnim, časovna zaščita ne gre. Potemtakem jim pritiče posebna odplata v primerni višini (§ 211 o. z.) samo za prekopogodbeno delo, če so ga izvršili preko tega, v kar so po pogodbi zavezani.⁸ Prav tako tudi vsem sj., ki zanje ne velja z. o zašč. d.

Vprašanje, ali šteje sj. med pomožno osebje po z. o zašč. d., rešuje, kolikor gre za upravni spor, minister za socialno politiko in narodno zdravje (3. odst. § 3 z. o zašč. d.).⁹ V primeru grajanskega spora ga reši sodišče.¹⁰

⁸ »Spodnji stopnji sta ugotovili, da sta stranki imeli v mislih, sklepa joč službeni dogovor, deveturni delovnik, torej delo od 8 do 12 in od 14 do 19 in proste nedelje in praznike. Dalje stoji, da je tožitelj v času od 1. avgusta 1928 do 30. septembra 1929 delal preko tega delovnega časa tako, kakor že zgoraj omenjeno (namreč do 12 ur). Med strankama dogovorjena plača naj bi torej veljala le za delo, ki sta ga stranki ob določanju plače imeli kot temelj, da ugotovita to plačo. Za delo preko te mere stranki nista določili odplate. Glede na § 6 zakona z dne 16. januarja 1910, št. 20 d. z. (prim. sedaj § 211 o. z.) bilo je torej za to prekopogodbeno, po toženki naročeno in njej v prid preko pogodbe opravljeno tožiteljevo delo ugotoviti okolnostim primerno odplato«. Sodba s. s. B v Zagrebu z dne 2. maja 1933, Rv 189/33-1, cit. S. B., Ali ima nameščenec pravico do plačila nadur, Organizator 1934, 50. Abramović 197 meni, da se nanašajo določbe o delovnem času in o njegovem podaljšanju morda na nameščence, ki so plačani na uro, nikakor pa ne na nameščence, ki imajo plačo na mesec. Prim. odl. s. s. B z dne 2. aprila 1931, Ut 74/31-1, ki razmotriva vprašanje delovnega časa trgovske nameščenke (cit. Bajič 72).

⁹ Torej tudi vprašanje, ali vrši sj. višje posle. Nasprotno meni Abramović 192, da ima tretji odst. § 3 z. o zašč. d. pred očmi samo spore o tem, ali je koga sploh šteti za pomožno osebje, češ da je po drugem odst. § 3 nedvomno, da je treba dotične osebe imeti za pomožno osebje in je sporno samo, ali opravljajo važnejše posle ali ne, dočim je po tretjem odst. sporno vprav to, ali se kakšna oseba sploh ima za pomožno osebje. Ali ni to isto?

¹⁰ Nasprotno odreka Politeo, 187, ministru pravico izdajati od-

§ 3. Delovni čas in njegovo podaljšanje.

Delovni čas se določa s kolektivno pogodbo, s posamično pogodbo, s poslovnim redom (§ 340 t. 1 o. z.) in končno po okolišnih (§ 210 o. z.), vendar le v mejah z. o. zašč. d. (§§ 4, 5), ki so prisilne nasproti vsem naštetim sestavinam, ki urejajo službeno razmerje. Zakon določa najdaljši delovnik (normalni delovnik), tako da morejo ustanoviti kolektivne ali službene pogodbe samo enak ali krajši delovnik, kolikor zakon ne dopušča podaljšanja (3. in 7. odst. § 6 in § 8 z. o. zašč. d.).

Delovnik traja: v industrijskih in rudarskih podjetjih 8 ur na dan ali 48 ur na teden (1. odst. § 6). V vseh ostalih podjetjih (prim. zgoraj § 2, 2) traja delovnik od 8 do 10 ur po naravi in težini posla ter pooblašča z. o. zašč. d. pristojna ministra, da po zaslišanju prizadetih zbornic določi delovni čas za podjetja izven industrijskih in rudarskih (7. odst. § 6). Za ta podjetja velja sedaj ministrska uredba o odpiranju in zapiranju trgovinskih in obrtnih obratovalnic in o delovnem času pomožnega osebja z dne 16. aprila 1929, Ur. l. 284¹¹ (pridržana

ločbe splošnega značaja, s katerimi se cele skupine sj. izvzemajo iz veljavnosti z. o. zašč. d. (na pr. odl. z dne 19. maja 1931, št. 23565 glede vratarjev, čuvajev, slug, voznikov in kuharjev), dočim priznava (189), da je prejudicijalen ministrov odlok, izdan v konkretnem primeru na zahtevo sodnika, če je izrekel, da je dotični primer sporen. Isto Krm-potić 155. Abramović pa meni, da rešuje spor, ali je sj. šteti med višje osebje v sm. drugega odst. § 3, vselej upravno oblastvo prve stopnje (192), prizna pa ministru pravico, da reši na splošno vprašanje, ali je koga prištevati med pomožno osebje ter se pri tem sklicuje na sodbo s. s. A v Zagrebu z dne 18. febr. 1932, št. 5007/31, po kateri sodišče ni pristojno, da rešuje vprašanje, ali je koga šteti med pomožno osebje po z. o. zašč. d., marveč mora podučiti stranke, da si glede tega pribavijo prejudicijalno rešitev pristojnega ministra (200). Po m. m. je spričo ustavne delitve oblasti in ker zakon izrečno prejudicijalnosti take upravne rešitve za sodna oblastva ne določa, imeti, da je ministrska odločba, ki more biti posamična ali splošna, obvezna za upravna oblastva, ki jim je poverjeno izvrševanje z. o. zašč. d., kolikor gre za javnopravne določbe. Ne more zato upravni akt vplivati na grajanskopravna (službena) razmerja, ki jih je presojeti po zakonu (čl. 100 ustave).

¹¹ Ministrska uredba ureja čas, v katerem morejo biti ođprte trgovske in obrtne obratovalnice ter delovni čas v njih zaposlenega pomožnega osebja. Iz tega se vidi, da se te določbe ne morejo tikati niti industrijskih, niti rudarskih podjetij. Kolikor pa navzlic temu določa za nekatere vrste pomožnega osebja 9 urni delavnik (čl. 23 t. 2), mu s tem niso

v veljavi s § 428 t. 14 o. z.). Po tej uredbi je bila izdana banska naredba z dne 6. maja 1930, Sl. l. 5,¹² ki se glede delovnega časa sklicuje (člen 40) na člene 22 do 36 ministrske uredbe.

Zakon pozna dve vrsti p o d a l j š a n j a delovnega časa, in sicer redno in izjemno podaljšanje. R e d n o p o d a l j š a n j e se sklene v industrijskih in rudarskih podjetjih s tajnim glasovanjem,¹³ če se za podaljšanje izjavijo štiri petine delavcev (3. odst. § 6 z. o zašč. d.), v ostalih podjetjih pa s pisanim sporazumom¹⁴ v sm. 7. odst. § 6 z. o zašč. d.

odvzete pravice iz § 10 z. o zašč. d., če je dotične obrate šteti med industrijske ali rudarske v sm. § 6 z. o zašč. d. O. kot prizivno sodišče v Celju razlaga v sodbi, navedeni že zgoraj v op. 4, da »je treba v industrijskih podjetjih zaposlenim delavcem vsako delo preko 8 ur dnevno plačati kot nadurno delo, najsi znaša njihov delovnik po ministrski uredbi z dne 16. aprila 1929 devet ali deset ur. Podaljšanje delovnika v tej ministrski uredbi, izdani na podlagi §§ 6 in 13 naved. zakona za določne vrste delavcev v industrijskih obratih, sicer oprosti službodajca podaljševanja delovnika v sm. § 8 cit. zakona, ne pa plačevanja presežka v § 6 ustanovljenega osemurnega delovnika po § 10 istega zakona.« Prim. B a j i č 66.

¹² Določba banske naredbe (čl. 42), s katero so izvzeti iz njene veljavnosti tam naštetih obrati, ne vpliva na vprašanje delovnega časa pomožnega osebja, zaposlenega v teh obratih, ker se glede tega naredba sklicuje na ministrsko uredbu, po kateri je izšla in ki teh izjem glede delovnega časa ne pozna. Po čl. 22 min. uredbe je namreč najdaljši dopustni delovnik v trgovinskih in obrtnih obratovalnicah 10 ur dnevno ali 60 ur tedensko. Ker dopušča uredba ureditev z naredbami samo v okviru te uredbe (čl. 47), se s čl. 42 banske naredbe ni mogel podaljšati v čl. 22 min. uredbe ustanovljen deseturni delovnik. Prim. s. s. B v Zagrebu v sklepu z dne 2. aprila 1931, Uf 74/31-I (B a j i č 72).

¹³ Postopek je urejen v pravilniku o podaljšanju delovnega časa v industrijskih in rudarskih podjetjih na osnovi sporazuma med lastniki podjetij in njih pomožnim osebjem z dne 25. septembra 1924, Ur. l. 313. Prim. B a j i č 66.

¹⁴ V obratih, za katere je v min. uredbi določen 8 oz. 9 urni delovnik, se more s sporazumom podaljšati delovni čas za eno oz. dve uri na dan, torej na deset ur. Sporazum mora biti pismen in ga mora sd. vročiti po pristojni občinski upravi inspekciji dela najkasneje do taktat, ko se prične delo. Podaljšanje časovno ni omejeno na tri mesece, kakor glede delavcev v industrijskih in rudarskih podjetjih. Kakšno obliko naj ima sporazum, in ali ga morajo podpisati vsi sj., tako da so soglasni s podaljšanjem delovnega časa ali pa more odločiti večina, zakon ne pove. Glede tega se da sklepati iz ureditve, veljavne za industrijsko in rudniško delavstvo, da more odločiti tudi večina sj.

(t. 1, čl. 25 min. uredbe), kolikor je zanje določen z ministrsko uredbo 8 ali 9 urni delovnik. Torej se deseturni delovnik redno ne da podaljšati. Dočim za redno podaljšanje ni treba nobenega razloga, ki naj ga opraviči, je potreben za izjemno podaljšanje¹⁵ v sm. § 8 z. o zašč. d. poseben razlog, tako da je izjemno podaljšanje dopustno samo pod pogoji, ki jih zakon določa, poleg posebnega postopka pri podaljšanju.

Razen tega je treba upoštevati tudi protizakonito podaljšanje delovnega časa. Tudi delo ob takem času je, dasi ni niti dopustno (§§ 4, 5, 123 t. 1 z. o zašč. d.), niti izsiljivo (§ 124 t. 1 z. o zašč. d.), šteti v prekočasno delo po § 10 z. o zašč. d.,¹⁶ ko je izvršeno.¹⁷

¹⁵ Izjemno podaljšanje delovnika je dopustno: a) v sporazumu med sd. in sj. po običaju, toda z izravnanjem v enem tednu (§ 8 t. 4), b) po sd. odredbi (§ 8 t. 1, 2, 5 in 8), c) po sd. odredbi in z obvestitvijo inspekcije dela (§ 8 t. 3 in 6) in č) z dovoljenjem inspekcije dela (§ 8 t. 7). Izjemno podaljšanje delovnika je dopustno, kolikor je možno v mejah § 8, tudi povrh rednega. Izjemno podaljšanje delovnika v »ostalih podjetjih« v sm. 6. odst. § 6 je možno po § 8, najsí tudi §§ 24 in 25 min. uredbe nista povzela razlogov t. 6, 7 in 8 § 8.

¹⁶ Utemeljitev Bajič 265. Nasprotno Abramović 196, ki trdi, da je nedovoljeno podaljšanje delovnika prekršek po §§ 123 in 124 z. o zašč. d., ni pa prekočasno delo in ga sd. ni treba plačevati s 50% poviškom, temveč po grajskemu pravu. »Zakon naime ovakve pogodbe izmedju poduzetnika i radnika, kojima se produzuje redovito radno vreme, nije niti zabranio, niti proglasio ništenim, te je ustanova § 5 z. o zašt. r. lex imperfecta, jer je ostala brez sankcije« (!). Od nedovoljenega podaljšanja razlikuje prepovedano delo po § 12 in uporablja zanj § 878 o. d. z. P o l i t e o prizna določbam z. o zašč. d. o delovnem času in odplati za prekočasno delo prisilnopravni značaj (190), vidi v njih ustanove javnega prava (196) in ugotavlja, da zato ni bilo treba izrečne določbe zakona, da se te določbe ne dajo spremeniti (197, 204); o odplati za nedovoljeno prekočasno delo ne razpravlja, marveč samo ugotovi, da je kaznivo (194). K r m p o t i č 159 spoznava, da ni razlike med dovoljenim in zabranjenim prekočasnim delom niti v kazenskopravnem, niti v grajskopravnem oziru.

¹⁷ Nedeljsko delo je zabranjeno (§ 12 z. o zašč. d.), vendar zaradi tega samega še ne prekočasno, kolikor da sd. po zakonu (2. odst. § 14 z. o zašč. d.) predpisan odmor med tednom. Nasprotno meni K r m p o t i č 159, da je sd. dolžnost v primeru nedeljskega in prazničnega dela taka, kakor v primerih nedovoljenega podaljšanja delovnega časa po § 6 in 8.

§ 4 Prekočasno delo.

Prekočasno je vsako delo, ki presega v z. o zašč. d., ali, kolikor zakon to dopušča, v ministrski uredbi ustanovljeni normalni delovnik. Ker določa § 10 z. o zašč. d. na splošno, da morajo sd. plačevati v s a k o prekočasno delo najmanje s 50% poviškom,¹⁸ ne spremeni na tem ničesar okolnost, da pripominja z. o zašč. d. pri nekaterih določbah, tičočih se podaljšanja delovnika, da je to prekočasno delo (3. odst. § 6) in da se »presežek dela plačuje kot prekočasno delo« (§ 8 t. 1, 5 in 6). V tem smislu se je izjavilo v svojem tolmačenju ministrstvo socialne politike z dne 19. maja 1931, ST 24.272 (Sl. l. 243), ki pa na gorenji razlagi zakona ne more ničesar spremeniti, »in sicer predvsem že zaradi tega ne, ker se tako tolmačenje izrečno naslanja na mnenje izvestnih državnih oblastev, to tolmačenje pa po svoji pravi vsebini in po svojem pravem smislu ni nič drugega, nego je s tem poudčrtano oddvojeno mnenje nekaterih državnih oblastev glede razlage socialne zakonodaje; v tej zvezi je treba glede na zgoraj povedano za pravilno imeti mnenje pobijanega sklepa, da si takega oddvojenega mnenja samo nekaterih oblastev pri pravilni razlagi določb naše socialne zakonodaje ni mogoče osvojiti... Iz okolnosti, da določajo t. 1, 5 in 6 § 8 cit. zakona še posebej nagrado prekočasnega dela, da pa tega ne stori t. 8 cit. zakona, niti § 22 cit. uredbe iz leta 1929, se še ne more nikakor sklepati a contrario, da nima v mislih § 10 cit. zakona tudi dela v t. 8 § 8 cit. zakona, ker bi v tem slednjem primeru navedeni § 10 ne govoril o vsakem prekočasnem delu, nego naravno samo o prekočasnem delu t. 1, 5 in 6 cit. zakona.« (Sklep s. s. B v Zagrebu z dne 25. januarja 1932, Ut 322/31-1.)¹⁹

¹⁸ »V § 6 nav. zakona je izrečeno načelo, da v industrijskih in rudarskih podjetjih delovni čas ne sme presegati osem ur na dan. Izjeme od tega pravila so našteje v § 8 tega zakona, ki dovoljuje glede na posebne prilike podjetja in druge važne razloge prekoračenje osemurnega delovnika. Te izjeme so odredene izključno v korist dotičnega podjetja. Ne gre torej, da bi vsled tega pogodovanja določenih podjetij v pogledu delovnega časa tudi hoteli kakorkoli prikrajšati delavci v materialnem pogledu. Iz tega pravilnega vidika gledano pridemo do zaključka, da se v § 10 nav. zakona določeni 50% povišek redne mezde tiče vsakega prekočasnega dela, ki presega v § 6 načeloma določeni delovni čas 8 ur v posameznih podjetjih, ki spadajo pod 6 cit. zakona.« Sklep s. s. B v Zagrebu z dne 10. septembra 1932, Ut 102/32-2.

¹⁹ Cit. Bajič 74. Nasprotno Abramović 196 in Krmpotič 157, ki utemeljuje svoje stališče s tem, da gre v primeru t. 3 § 8 za slu-

Prekočasno v sm. § 10 z. o zašč. d. ni delo, ki ga vrši sj. preko delovnika, ustanovljenega s pogodbo, ki pa je krajši od zakonskega normalnega delovnika.²⁰ Zakon namreč prisilno ustanavlja višjo plačo samo za delo preko delovnika, ustanovljenega v § 6. Če je pogodbeno določen krajši delovnik, tedaj ni moči uporabiti zakonske določbe, ki se nanaša samo na prekoračenje zakonskega normalnega delovnika, vsled česar gre 50% povizek za zgolj v smislu pogodbe prekočasno delo samo, če je bil tak povizek dogovorjen. Izven tega gre sj. posebna odplata raz stališče, da je sj. opravil delo preko tega, h kateremu je bil po pogodbi zavezan. Tako delo se plačuje s primerno plačo kot delo, za katero ni dogovorjena odplata, pa tudi ne neodplatnost (§ 211 o. z., § 1152 o. d. z.).

Za ugotovitev odplate za prekočasno delo sta merodajni dve osnovi: časovna in odplatna.²¹ Ugotoviti je namreč treba količino izvršenega prekočasnega dela, poleg tega pa še odplato za uro kot osnovno časovno edinico. Pri ugotavljanju časovne osnove za odmero je treba (poleg dokaznega vprašanja, ali je sj. res opravil zatrjevano količino prekočasnega dela) rešiti vprašanje, ali je prekočasni značaj dela presojeti raz vidik posameznega delovnega dne ali pa raz vidik daljših razdobj. To je vprašanje izravnavanja²² delovnega časa, namreč ali je dopustno nekatere dni v tednu delati preko normalnega delovnika, druge dni v istem ali naslednjem tednu pa vprav toliko manj, da bi bilo moči na ta način izogniti se plačilu za prekočasno delo. Vendar je tako izravnavanje delovnega časa v industrijskih in rudniških obratih dopustno samo kot izjemno podaljšanje delovnika po t. 4 § 8 z. o zašč. d., vsled česar izravnavanje ne vpliva na prekočasni značaj dela.

Vse to velja tudi glede sj. plačanih pokosu, katerih prejemki se ravnaajo po količini izvršenega dela in ne

čajno delo, ki ne more biti prilika za sistematično izrabljanje s strani sd., dočim gre v primerih t. 7 in 8 samo za delo v posameznih oddelkih oz. za sezonske posle. — V min. uredbi (čl. 25 t. 1) se kot prekočasno delo označuje poleg podaljšanja po t. 5 § z. o zašč. d. (čl. 25 t. 2) tudi podaljšanje s pismenim sporazumom v sm. 7. odst. § 6.

²⁰ Tako Politeo 192.

²¹ O tem več spodaj § 5.

²² Angleška sobota po čl. 24 min. uredbe samo za trgovinske in obrtne obrate ni prekočasno delo, dočim je za industrijska in rudniška podjetja izjemno podaljšanje v sm. § 8 t. 4 z. o zašč. d. Poleg angleške sobote pozna min. uredba izravnavanje še v čl. 26.

po času, v katerem so delo vršili. Na tak način plačani so pa niso od ostalih s. tako izvzeta skupina, da bi zanje veljali kakšni posebni predpisi razen tistih, ki izvirajo iz posebnega izračuna njihovih prejemkov. Določbe, ki se tičejo njihovih prejemkov, nimajo nobenega vpliva na ostalo ureditev njihovega službenega razmerja, zlasti ne na njihovo časovno zaščito, ki velja za s. plačanega po kosu prav tako, kakor za istovrstne časovno plačane s. Zmotno je zato mnenje, da je akordant povse samostojen glede določanja delovnega časa in da vsled tega s. nima možnosti kontrole nad njegovim delom glede na čas.²³ Akordant ni samo zaščiten z

²³ Drugače o. kot prizivno sodišče v Mariboru v sodbi z dne 3. maja 1933, Bc III 126/32-4. »Ko govori z. o zašč. d. o dolžnosti s., da plača delavcu 50% povišek mezde, je osnovno načelo, da dela delavec najmanj 48 ur na teden. Zakon ima ta pogoj tudi za akordante, omenjene v drugem odst. § 10 cit. zakona. Iz tega se vidi, da nav. zakon naravnost presumira, da dela akordant dejansko najmanj po 48 ur na teden in je to delo tudi najnižji računski ključ za izračunavanje njegove mezde. — Kako pa izračunavati akordantu nadure, ako njegovo delo pri istem podjetju v nekaterih tednih ne dosega 48 delovnih ur, v drugih pa jih presega? Gotovo pri rešitvi tega vprašanja ni prezreti, da je zakon, kot že omenjeno, v drugem odst. § 10 z. o zašč. d. že sam smiselno ustanovil načelo, da dela akordant vsaj 48 ur na teden. V navedenem primeru pa, če presega doba službenega razmerja en teden, je moči tej dobi trajanja službenega razmerja z računom vtisniti navedeno načelo zakonito vsaj 48 urnega tedenskega dela le na ta način, da se previški delavnih dni enega tedna pobotajo z manjšim številom delovnih ur drugega tedna, dokler niso vsi tedni izravnani na zakoniti najmanjši delovni čas 48 ur. Šele potem bodo šle akordantu nadure, ako se izkažejo previški delovnega časa, sicer pa ne. Za pravilnost te razlage govori tudi važna okolnost, da na drug način niti ni moči dobiti računске osnove za izračunavanje akordantove mezde, ki tvori tudi podlago zahtevka za plačanje 50% poviška. — Opora za to pravilno razlago pa je tudi v pojmovnem bistvu akordanta in s. ter akordanta in dela vobče. Glede določitve delovnega časa je akordant povse samostojen ter je s. vsled tega odzveta možnost, da kontrolira časovno izvrševanje akordantovega dela. Zato odvisi za akordanta njegov zaslužek od uspeha po njem opravljenega dela, ne pa od časa, prebitega pri tem delu. Vsled tega akordanta tudi ne more siliti k čezurnemu delu volja s., marveč ga sili lastna ambicija ob zadostnem gradivu, ki ga ima na uporabo. Čim več akordant izvrši, tem več zasluži. Odvisen je torej takorekoč od dela, ne pa od s. v nasprotju z navadnim delavcem, za katerega to načelo ne velja. — Kljub temu izjemnemu stališču akordanta, da si sam določa čas dela in je že iz tega samega razloga zaščiten glede določitve delovnega časa pred

istimi predpisi z. o zašč. d., kot ostali sj. po tem zakonu, marveč je tudi, kakor vsak sj., podrejen sd. službenim nalogom o načinu in obsegu vršenja službe. Tudi z njegovo delovno silo razpolaga sd. v mejah zakona in pogodbe. Ne samo to: sd. je po zakonu dolžan, da nadzoruje v svojem obratu izvrševanje določb zakona, ki se tičejo časovne zaščite, ker je on — in ne sj. — kazensko odgovoren, če dovoli delo preko normalnega delovnika (§ 123 t. 1). Iz tega se vidi, da je sd. dolžan zabraniti delo v obratu preko dopustnega delovnika, pri čemer ni upoštevno, kako se izračunavajo prejemki dotičnih sj., ko zakon ne določa časovne zaščite po tem vidiku, temveč vključi v zaščito celo sj., ki delajo neodplatno (§ 3). Poleg tega je časovna zaščita za akordanta še važnejša, kakor za druge sj. Že samo plačevanje po količini opravljenega dela vsebuje nevarnost, da sd. in sj. brezobzirno izrabljata delovno silo v teku dovoljenega delovnika. Če bi pa temu nasproti menili, da akordant sam določa delovni čas, bi bil tak sj. izpostavljen ne samo itak zakonsko neomejeni izrabi delovne sile v teku normalnega delovnika, marveč bi bila zbog akordnega sistema že itak intenzivnejša izraba delovne sile tudi časovno neomejena. Kakor za ostale sj., zakon tudi za akordante ne pozna izravnavanja delovnega časa, razen v obliki izjemnega podaljšanja delovnika v sm. § 8, t. 4 z. o zašč. d., prav posebno pa ne na osnovo trajanja službenega razmerja. Akordant more zlorabiti nadurno delo samo tam, kjer sd. ne izvršuje zakonske dolžnosti, da nadzoruje delovni čas v svojem obratu. Pri tem je treba končno še omeniti, da je gorenji iz zakona izveden nazor tudi socijalnopolitično utemeljen. Izravnavanje prekočasnega dela akordantov med tednom ali celo v teku daljših dob je zelo nevarno in odpira na stežaj vrata zlorabi delovne sile. Če bi se namreč usvojilo nasprotno načelo, bi mogel sd. v zanj ugodnem času

sd. samovoljo, pa je tudi socijalnopolitični zakon o zašč. d., izdelan v korist delavcem, kakor je razvidno že iz njegovega naslova, tudi akordanta zaščitil z normo, da se smatra 48 ur na teden presegajoče delo kot nadurno delo, podvrženo 50% povišku. Socijalnopolitične svrhe navedenega zakona pa vendar ni moči razlagati tako, da bi ta posegala v krog sd. pravic, ki mu jih pripušča navedeni zakon: — da zahteva od delavca najmanj 48 urno delo na teden... Kljub temu, da je zakon zaščitil delavca, mu ni moči podtikovati, da bi izpostavil sd. delavčevi samovolji. Pri drugačni razlagi pa bi bil ta videz gotovo ustvarjen, ko bi si prebrisan akordant s primernim postopanjem utegnil ustvarjati nadure, ko si — notorično — sam določa delovni čas, kakor že omenjeno.«

neomejeno zaposlovati sj. — in še celo v akordu — proti temu, da jih nato pusti v dobi, ko mu niso več potrebni, — praznovati!

Način izračunavanja prejemkov (plačilni sistem) torej nima nobenega vpliva na uporabo časovne zaščite,²⁴ s tem tudi ne na pravico do 50% poviška za prekočasno delo. Zato je zmoten nazor, da časovno po daljših razdobjih, kakor je ura (n. pr. na mesec, leto) plačani sj. nimajo pravice na ta povišek.²⁵

Koliko dela po času je zavezan sj. opraviti, izhaja iz službene pogodbe. V njej se, oziraje na kolektivno pogodbo ali obratni sporazum, ustanovi časovna ali uspevna količina dolžnega dela. Če take ureditve ni, prihaja v poštev določba § 210 o. z. oz. § 1153 o. d. z., namreč da se ravna služba po okolišnih. Raz ta vidik je treba presojati tudi vprašanje, če in koliko prekočasnega dela je dolžan opraviti sj. Ker izhaja dolžnost dela iz pogodbe, ne nastane za sj. s tem, da odredi sd. prekočasno delo ali da pribavi za to potrebno dovoljenje oblasti, že dolžnost vršiti to delo. Nikakor seveda sj. ni dolžan vršiti nedovoljeno prekočasno delo, ker je po zakonu zabranjeno siliti sj. k takemu delu (§ 124 t. 1 z. o. zašč. d.). Še več: sd. niti ne sme dovoliti sj. delati preko dovoljenega delovnika (§ 123 t. 1 z. o. zašč. d.). V obeh primerih kaznuje sd. inspekcija dela, dočim je sj. obveza k takemu delu nična (§ 879 o. d. z.). Odklonitev vršenja takega dela ni odpustni razlog v smislu § 239 t. 3 o. z.²⁶ Glede dopustnega prekočasnega dela se mora torej

²⁴ Tako tudi Krmpotić, 153.

²⁵ Drugi odst. § 10 govori samo o preračunu akordne plače na časovno, ker bi utegnil nastati dvom o tem, kaj naj se upošteva kot časovna in odplatna odmerna osnova, dočim glede časovno plačanih sj. takega obrazca ni treba, saj je treba le deliti prejemke dotičnega razdobja s številom ur izvršenega dela (Abramović 197 meni, da nameščeneec, plačan na mesec, sploh ne more izračunati, koliko ima plače na uro). Iz tega pravila za akordante pa ni moči sklepati, niti da bi zgol akordantom prital 50% povišek, niti da bi ta ne prital tistim sj., katerih službeni prejemki niso izraženi v odnosu na uro, marveč na daljšo dobo. Nasprotno Abramović 198, ki se sklicuje na — povse neupoštevno — razliko med z. o. zašč. d. in avstrijskim zakonom o osemurnem delovniku in na sklep s. s. A v Zagrebu z dne 24. oktobra 1931, št. 5534: »Tužitelj nije bio namješten uz rad na sate, pa se na njega u tom pogledu ne protežu ustanove z. o. zašt. r. o. naplati prekovremenog rada.«

²⁶ Prim. odl. s. s. B v Zagrebu z dne 2. aprila 1931 Ut 74/31-1, v kateri rešuje vprašanje, ali je dala trgovska nameščenska s tem, da je

sd. pogoditi s sj. Taka pogodba more biti posamična ali kolektivna v smislu § 209 o. z. ter obratni sporazum po 3. in 7. odst. § 6 ter t. 4 § 8 z. o zašč. d. Izven teh primerov more sd. od sj. zahtevati prekočasno delo samo v izjemnih primerih, namreč kadar ga do tega upravičijo izredne okolnosti, spričo katerih je sj. dolžan vršiti delo ex bona fide kot delo, primerno posebnim okolnostim po § 210 o. z., na pr. v primeru višje sile.²⁷ (Konec prihodnjič.)

Demokracija in pravo.

Dr. Gorazd Kušej.

(Konec.)

V.

Tako pravno skupnost, tako državno organizacijo, kjer postavljajo pravna pravila bilo neposredno, bilo posredno preko posebnih za to pooblaščenih oseb tisti, ki so jim namenjena, imenujemo demokracijo. Abstraktno proučevanje problema sinteze človeške osebnosti in prisilne družbene, t. j. pravne, državne vezanosti, pokaže demokracijo kot najpopolnejšo rešitev. Vsak je poslušen samo tistim pravnim pravilom, ki jih je sam sprejel, ki so torej njegova avtonomna osebna pravila; kot taka prav nič ne okrnjujejo njegove osebnosti. Poedinec bi bil tedaj (kar se zdi sicer paradokсно) tudi v svoji pravni vezanosti svoboden.

Seveda ta pravna svoboda ni več neomejena svoboda naravnega, predružabnega stanja; ta bi bila istovetna s silo, ki je na uporabo posamezniku za uveljavljanje njegove osebnosti, njegovih urojenih prirodnih pravic. Ona se poudarja s pojmom politične svobode, v katerega prehaja naravna svoboda po družbeni pogodbi, s katero se enaki, svobodni poedinci združijo v skupno sožitje. Rousseau je mnenja, da je treba vsako prisilno človeško zvezo, vsako državno, torej vsako pravno skupnost imeti koncem koncev za nastalo po pogodbi. Po njegovih besedah daje družbena pogodba, pravilno prav za prav zaodklonila delati preko 18. ure, razlog za odpust. S. s. ugotavlja da »po predpisih, ki so v zaščito sj. preceptivno omejevali pogodbeno svobodo glede delovnega časa v gospodarski stroki, v kateri toženka obratuje, ni obstojala za toženko taka pravica, a za tožiteljico dosledno ne adekvatna obveza«. Cit. Bajič 72.

²⁷ Bajič 57.